

Wstęp

Zmiany, jakie obserwujemy sukcesywnie we współczesnej historiografii, szczególnie te związane ze sposobami zdobywania wiedzy o przeszłości i jej uobecniania, z narzędziami i środkami jej popularyzacji oraz źródłami i elementami budowania świadomości historycznej, wydają się istotne zwłaszcza dla metodologów, nie tylko ze względu na pojmowanie i rozumienie współczesnej kultury naukowej i jej uczestników (społeczeństwa), ale także przez wzgląd na sytuację samych badaczy uniwersyteckich. Ich zainteresowanie nie powinno być jednak dyktowane jedynie kwestiami związanymi z pojawianiem się konkurencyjnych wobec historiografii akademickiej – jak często postrzegają to sami historycy – form „oswajania przeszłości”. Niemniej jednak nie można bagatelizować faktu, że przekazy dziejów formułowane przez naukowców tracą uprzywilejowaną i dominującą względem działań pozaakademickich pozycję na rynku dostarczania wiedzy o historii. Nie da się tym samym – a przede wszystkim nie powinniśmy – przechodzić obojętnie wobec wzrostu popularności niekonwencjonalnych podejść do historiografii i alternatywnych wizji przeszłości, tym bardziej że spośród tych ostatnich znacznym zainteresowaniem odbiorców cieszą się narracje kontrfaktyczne.

W związku z tym głównym celem niniejszej publikacji jest prezentacja najważniejszych, naszym zdaniem, perspektyw, punktów widzenia i usytuowań modelu alternatywnego/kontrfaktycznego oraz samej kategorii alternatywności w ramach dyskursów naukowych, w tym refleksja nad powstałymi już w ich optyce narracjami i wizjami dziejów. Życzylibyśmy sobie, aby obecne tu artykuły inicjowały kolejny etap dyskusji nad szeroko pojętymi funkcjami poznawczymi i społecznymi alternatywnych rozważań nad przeszłością, a także stały się impulsem do włączania tego rodzaju praktyk w heurystyczne ramy historiografii akademickiej. Autorzy tekstów swoje zainteresowania kierowali w stronę

metodologii historii alternatywnych, ich miejsca w dyskursie naukowym, ale też w kierunku trybu kontrfaktycznego jako procedury opisu i wyjaśniania zdarzeń, zjawisk i procesów historycznych oraz stawiania hipotez prognostycznych (Ewa Solska, Jakub Muszyński, Dariusz Słapek, Piotr Koprowski, Andrzej Dubicki). „Niezrealizowane ścieżki historii”, traktowane jako stały, ale często pomijany z perspektywy nauk historycznych element wiedzy o przeszłości, ujęte zostały tutaj jako ważny czynnik przemian i zwrotów na gruncie humanistyki XX wieku, a także jako obecny w świadomości społecznej sposób doświadczania przeszłości. Prezentowane teksty podejmują pragmatyczną kwestię stosowności i przydatności funkcjonowania w ramach historiografii akademickiej historii kontrfaktycznych i alternatywnych. Przez wzgląd choćby na to, że publicystyka tego rodzaju cieszy się, zwłaszcza w Polsce, sporą popularnością, potrzebujemy refleksji i dyskusji nad przyczynami jej zapotrzebowania i stałej obecności w obiegu publicznym, a w związku z tym również efektywnego namysłu nad sposobami kontroli jakości historiograficznego przekazu i monitorowania społecznego stanu wiedzy historycznej.

Dominującym przedmiotem zainteresowania Autorów niniejszej pracy są zatem narracje kontrfaktyczne i alternatywne w historiografii, publicystyce, literaturze, filmie, sztukach plastycznych i grach wideo, ich miejsce i rola w przestrzeni politycznej, a także dominujące we współczesnej kulturze nurty i orientacje w kreowaniu wizji dziejów, obecne w dyskursywnych konkretyzacjach (Ariel Orzełek, Dorota Skotarczak, Piotr Witek, Jacek Szymala oraz Paweł Chilczuk). Elementem łączącym teksty jest też szerokie interpretowanie tego, czym są (i czym nie są) historie alternatywne i kontrfaktyczne; pozwala to nie tylko na transwersalnie rozszerzoną analizę treści, ale też na uznanie polimorficzności przekazu tego typu narracji. Stąd kategorie kontrfaktyczności i alternatywności, które z jednej strony odnoszą się do alternatywnych/kontrfaktycznych wizji dziejów/przeszłości, związanych z próbą odpowiedzi na pytanie „co by było, gdyby”, z drugiej strony natomiast określane są przez odniesienie do profesjonalnej historiografii oraz obecnych w jej ramach form i narzędzi narratywizowania przeszłości.

Kilka słów o strukturze książki. W części pierwszej mamy do czynienia z tekstami o charakterze teoretycznym i metodologicznym. Ewa Solska w swoim artykule twierdzi, że stosowne jest traktowanie historii alternatywnych jako swoistego rozszerzenia narracji historycznej – zdominowanej przez dyskurs faktograficzny – w trybie kontrfaktycznym, aby „zobaczyć to, co niewidoczne, w głównym nurcie czy modelu badań”. Ja-

kub Muchowski odnosi się do historii alternatywnych w aspekcie genologicznym, przy czym tropami Frederica Jamesona ujmuje dziejopisarstwo jako działanie społeczne, a tekst historiograficzny jako wydarzenie współtworzące i modyfikujące społeczno-polityczną rzeczywistość. Względem „majsterkowania w historii”, na przykładzie wydawniczej serii Narodowego Centrum Kultury „Zwrotnice Czasu. Historie Alternatywne”, omawia strategie reagowania na sytuacje poprzez „rozpisywanie wielu wersji historii realizacji idei samostanowienia narodu”, mimochodem ujawniając, iż nawet w tym wypadku wyobraźnia historyczna, *de facto* nakierowana na „odtworzenie obowiązującego porządku świata”, nie niweluje „lęku przed alternatywą”.

Dariusz Ślapek w tekście pt. *Zbrodnie na Historii? Alternatywnie wobec klasyki historii alternatywnej*, przestrzegając przed „erą wyłącznej, atrakcyjnej i spektakularnej popularyzacji historii” oraz dopominając się o wyznaczenie „linii demarkacyjnej” między historiografią akademicką a alternatywnymi sposobami ujmowania dziejów, próbuje jednocześnie przekonać do poszukiwania „alternatyw dla ciągle skostniałej nauki historycznej”. Piotr Koprowski z kolei rozpatruje problem „obiektywności” historii alternatywnych, natomiast Andrzej Dubicki, prezentując najważniejsze nurty badawcze, a także narzędzia i sposoby ich wykorzystania w ramach refleksji politologicznej nad „rzeczywistością alternatywną”, dokonuje oceny ich przydatności jako „potencjalnego przedmiotu analizy politologicznej”.

W części drugiej dominują artykuły odwołujące się do konkretnych przejawów i praktyk – narracji i wizji – historii alternatywnych i kontrfaktycznych. Stąd w tekstach Doroty Skotarczak, Piotra Witka, Jacka Szymali oraz Pawła Chilczuka przedmiotem refleksji są współczesne sposoby wizualizacji i narratywizacji przeszłości. Otwierający tę część artykuł Ariela Orzełka, który legitymizuje myślenie kontrfaktyczne jako przydatne narzędzie biografistyki, stanowi próbę rozpatrzenia alternatywnego scenariusza losów dwóch braci – „utalentowanych publicystów młodego pokolenia II Rzeczypospolitej” i zapoznanych obecnie postaci z samego rdzenia kultury i nowszej historii Polski i Europy – Aleksandra i Adolfa Bocheńskich.

Przekazywana Czytelnikom monografia miała być w naszym zamyśle nowym punktem wyjścia systematycznej wykładni tego, jak kategorie alternatywności i kontrfaktyczności działają w dyskursie historycznym. Niemniej czekać będziemy na ujęcia alternatywne względem naszej wizji i koncepcji tego dyskursu. Dlatego też niniejsze opracowanie przypomni-

na o potrzebie aktualizacji stanu wiedzy na temat teorii i praktyki historii alternatywnych i kontrfaktycznych, zwłaszcza w kontekście historiografii akademickiej. Mamy nadzieję, że stanie się także głosem i argumentem w debacie nad sposobami funkcjonowania ich narracji w przestrzeni społeczno-politycznej, kulturowej i naukowej oraz nad zadaniami, jakie stawiają przed badaczem przeszłości.

Ewa Solska
Piotr Witek
Marek Woźniak